

УДК 821.161.2-31"1901/1950"

Т. С. Кара,

аспірантка кафедри української літератури
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бульвар 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
e-mail: tatiana_kara@mail.ru

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті висвітлюються проблеми написання та розповсюдження української історичної повісті, яка творилась у певних історичних обставинах та в специфіці літературного процесу, що проходив під знаком то Розстріляного Відродження 20-х рр., то під знаком соцреалістичних канонів, які наклали свій відбиток на підходи до історичної тематики цієї пори; також й в умовах дуального розчленування України на Східну і Західну.

Ключові слова: історична повість, заборона, розпорошеність, нове прочитання.

У художньому осягненні минувшини українського народу літературою першої половини XX століття ключову роль відіграла історична повість. Твори саме цього жанрового різновиду значно розширювали тематично-проблемні обрії вітчизняної історичної прози, пробуджували національну свідомість українців і сприяли їхній самоідентифікації, викликали зацікавленість корінням роду і народу, протистояли згубному для нації процесові втрати історичної пам'яті, спростовували тенденційне трактування подій і постатей нашої історії в літературах сусідніх народів.

Провідну роль повісті першої половини XX століття у художньому осягненні минувшини переконливо засвідчують кількісні показники: якщо історичних романів в означений період з'явилося менше десятка, то історичних повістей – понад шістдесят. Активність творчого пошуку повістярів у першій половині XX століття стане ще більш очевидною, якщо згадати, що протягом усього XIX століття українськими прозаїками створено не більше десяти історичних повістей.

Є, отже, всі підстави стверджувати, що саме у першій половині XX століття історична повість зайняла «місце під сонцем» у жанровій системі української літератури. Здобуття цього місця відбувалося в умовах цілої низки суспільних катаклізмів – Першої світової війни, революції, голодомору, масових репресій, Другої світової війни, – які становили собою реальні загрози самому існуванню нашого народу і які спонукали українців шукати духовну опору у власній історії, котра, попри її драматизм і трагічність, засвідчила незнищенність українського етносу. Потребу забезпечення такої духовної опори слід розцінювати

як один із визначальних чинників бурхливого розвитку в означений період історичної повісті.

У ХХ століття Україна увійшла «розінтегрованою» – з розколотим і включеним у чужі просторові системи простором» [1, с. 67]. Звідси – ще одна, буттєво важлива для українства потреба, суть якої полягає в об'єднанні розінтегрованого «єдиного тіла етносу» [1, с. 67]. Художнім вираженням необхідності такого об'єднання стала ідея української державності – ключова в історичній повісті першої половини ХХ століття.

Свого часу І. Франко наголошував на тому, що «повість історична має вартість, коли її основна ідея зможе зайняти сучасних, живих людей» [20, с. 7]. Такою – основною – ідея української державності уперше постала в історичному повістарстві лише на початку ХХ століття і протягом усієї його першої половини залишалася у творах вітчизняних прозаїків «провідною, золотою ниткою» [20, 8].

Прикметно, що наявність такої «золотої нитки» є присутньою ознакою повістей, які створювалися у різних суспільно-економічних формаціях, у різних культурно-політичних контекстах, у різних географічних координатах – як на материковій Україні, так і за її межами. Слід зазначити, що художнє вираження ідеї української державності мало у кожному конкретному випадку свої особливості, які зумовлювалися не лише названими вище обставинами, а й світоглядом, індивідуально-творчою манерою письменника.

Констатуючи ключову роль історичної повісті першої половини ХХ століття у художньому осягненні минувшини, водночас констатуємо і той очевидний факт, що ця роль і нині, на початку ХХІ століття, не з'ясована повною мірою. Причина цього – в тому, що поза увагою дослідників протягом тривалого часу, аж до початку перебудови, залишалися твори репресованих авторів (В. Бірчак, М. Горбаня, Людмили Старицької-Черняхівської), письменників-емігрантів (Ю. Косача, Б. Лепкого), а також замовчуваних у радянській Україні таких прозаїків як В. Будзинівський, А. Кащенко, С. Ордівський, І. Филипчак, А. Чайковський.

З того часу книжкові видання даного періоду є розпорошеними. Багато матеріалів стає нам відомими лише за допомогою особистих колекцій емігрантів, Канадських центрів та публічних наукових бібліотек.

У нотатках М. Мотузки «Потойбічне», опублікованих 1929 року у журналі «Гарт», читаємо: «З минулого числа «Гарту» читач міг довідатися про спроби впливових польських кіл зорієнтувати українську літературу в її розвиткові не на «Київ», а на «Львів» (тобто не на радянську Україну, а на Річ Посполиту Польську). «Глос Правди», що в ньому було вміщено відповідну статтю, з усіх шкір вилазив, щоби тільки «довести» західноукраїнському культурному рухові, що «Львів» і тільки «Львів» має все необхідне до розквіту української літератури. За найдужчий аргумент мала правити така приваблива теза, що, мовляв, у Львові може розвиватися і без перешкод росте національна українська

культура, а на Радянській Україні – культура червона, комуністична; у Львові літератор має повну волю творити «від широкого серця, не стиснений «Капіталом» Маркса та наукою Леніна, а на Радянській Україні – з усім цим зась.

Тільки-но вчора довідалися ми з західно-української преси («Новий час», 30 січня ц. р. [1929 р.] (уточнення моє – Т. К.)), що «Глос Правди» в своїй аргументації мав повну рацію. Дійсно, у «Львові» не забороняють писати «від широкого серця», але... написане конфіскують без жалю. І то не за комуністичні ідеї, що ними, може, насичено якийсь твір, а... за націоналістично-українське настановлення того твору.

Преса повідомляє, що сконфісковано видану у Тернополі історичну повість Андрія Чайковського «До слави». Конфіскацію запровадив тернопільський староста, ствердив її окружний суд. Мотиви конфіскації, подані в постанові окружного суду, наочно змальовують, яку б саме «національну» українську літературу хотіли би бачити на Західній Україні ті кола, що близькі до «Глоса Правди».

Отже, мотиви? Їх багато, але головний, так би мовити, стрижневий мотив – ця повість «дише ненавистю і збуджує погорду супроти польської держави, через що може викликати серед сучасного українського громадянства неприхильні настрої та ірредентичний фермент, а щонайменше може послабити лояльність супроти польської держави» [15, с. 96-97].

Радянська влада, на відміну від польської, не обмежувалася заборонами творів про козаччину і вживала заходи і щодо авторів таких творів. Про це свідчать репресії історичних повістярів Сави Божка, Миколи Горбаня, Олелька Островського.

Як зазначає дослідник Ю. Шаповал, «в січні 1920 року при секретаріаті ЦК КП(б)У було створено декілька відділів, – серед них організаційний з підвідділом інформації та зв'язку та відділ видання газет. Згодом створюється агітаційно-пропагандистський відділ з підвідділом партійної освіти та секціями національних меншин. Численні документи засвідчують, що однією з функцій цих підрозділів стали саме цензурні функції» [21, с. 85]

«У 1922 році з'явилися спецфонди у бібліотеках, призначені для зберігання «ворожих» або ідейно «шкідливих» видань (у 1960 році в СРСР було 210 таких бібліотек)» [21, с. 86].

Такі твори вилучалися не тільки з бібліотек, а навіть з хат-читалень. Як констатує Наталя Конотопець, «у 1937 році за зберігання творів Андріана Кашенка люди отримували по десять років таборів. Отоді вони й зникли майже повністю, їх палили й нищили навіть найохочіші до історії народу, аби вберегтися» [12, с. 68].

Більш чіткі вказівки з приводу вилучення творів письменників датуються квітнем 1947 року документом «Вказівки цензору художньої літератури».

Неупереджене дослідження творчої спадщини названих повістярів почалося лише наприкінці 80-х років минулого століття. На перших порах провідними жанрами цих новітніх студій були передмови та післямови до публікацій

раніше заборонених творів. Представляючи такі твори новому поколінню читачів і вписуючи їх у відповідний історико-літературний контекст, дослідники водночас посилену увагу приділяли з'ясуванню життєвої і творчої долі їх авторів – письменників, імена яких були вилучені із історії літератури і піддані забуттю. Біографічно-критичний характер студій слід розцінювати як прикметну ознаку початкового етапу дослідження творчої спадщини тих історичних повістярів, чий шлях проліг, за словами М. Жулинського, «із забуття – в безсмертя».

Завдання дослідників, які першими означували цей шлях, ускладнювалися багатьма обставинами. Промовистим є, зокрема, свідчення літературознавця С. Іванюка, який у передмові до перевидання у 1995 році історичної повісті Г. Бабенка «Шляхом бурхливим» змушений був констатувати: «Про автора цієї книжки ми не знаємо майже нічого: ні коли народився, ні коли помер, ні з ким дружив... У відомих нам сучасних письменницьких довідниках, у літературних енциклопедіях про Григорія Бабенка жодних відомостей немає. Лиш в одному зарубіжному виданні згадується його прізвище, перелічуються твори, висловлюється припущення, що він був у 30-і роки репресований. Наскільки це вірогідно – сказати важко» [8, с. 5].

Ті чи інші труднощі довелося переборювати й іншим дослідникам – В. Беляєву, Р. Гораку, М. Ільницькому, Наталії Конотопець, О. Мишаничу, Ф. Погребеннику, В. Яременку, чії передмови чи післямови до перевидань замовчуваних творів поклали початок якісно новому етапу вивчення української історичної повісті.

Помітними віхами на цьому етапі стали захищені на рубежі XX і XXI століть кандидатські дисертації, присвячені творчості С. Божка [13], Наталени Королевої [3, 4, 18], Б. Лепкого [2, 11, 14], Ю. Опільського [7], І. Филипчика [6]; а також видані у цей період нариси творчості Катрі Гриневичевої [5], Б. Лепкого [16, 17]. Осібне місце серед новітніх студій займає монографія Стефанії Андрусів «Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років XX ст.» [1], де історична белетристика розглядається як один із «найбільш космологічних й етноохоронних жанрів львівського літературного дискурсу 30-х років XX ст.» [1, с. 4].

У вимірах нового часу історична повість означеного періоду постала у першій книзі двокнижної «Історії української літератури XX століття», виданої 1998 року за редакцією В. Г. Дончика [9, 10].

І все ж, попри очевидні і незаперечні зрушення у вивченні, українська історична повість першої половини минулого століття, яка становить собою тематично розмаїте і художньо значиме явище, потребує подальшого різноаспектного дослідження.

Список використаної літератури

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності : Львівський текст 30-х рр. XX ст. / Стефанія Андрусів. – Тернопіль : Джура ; Львів : ун-т ім. І. Франка, 2000. – 340 с.

2. *Буркалець Н.* Поетика малої прози Богдана Лепкого : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «українська література» / Наталія Буркалець. – Київ, 1999. – 16 с.
3. *Бусласва К.* Трансформація античних мотивів і образів у творчості Наталени Королеви : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Катерина Бусласва. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
4. *Голубовська І.* Творчість Наталени Королеви в контексті розвитку української літератури ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Ірина Голубовська. – Київ, 2003. – 20 с.
5. *Гриневич Я.* Катря Гриневичева. Біографічний нарис / Ярослав Гриневич. – Торонто : Гомін України, 1968. – 95 с.
6. *Денисюк Б.* Історична проза І. Филипчака: проблематика і поетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Богдан Денисюк. – Київ, 2006. – 23 с.
7. *Дзюрман С.* Поетика історичної прози Юліана Опільського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Світлана Дзюрман. – Львів, 2002. – 20 с.
8. *Іванюк С.* Кризь туман минулого / Сергій Іванюк // Бабенко Г. Шляхом бурхливим / Григорій Бабенко. – Київ : Веселка, 1995. – С. 5-12.
9. *Історія української літератури ХХ століття* : у 2 кн. / за ред. В. Г. Дончика. – Київ : Либідь, 1994. – Кн. 1 : 1910-1930 рр. – 1994. – 784 с.
10. *Історія української літератури ХХ століття* : у 2 кн. / за ред. В. Г. Дончика. – Київ : Либідь, 1994. – Кн. 2, ч. 2 : 1960-1990 рр. – 1995. – 512 с.
11. *Качмар В.* Повістєва творчість Богдана Лепкого. Типи нарації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Віра Качмар. – Київ, 2006. – 18 с.
12. *Конотопець Н.* На духовному небосхилі / Наталія Конотопець // Початкова школа. – 1990. – № 4. – С. 68-73.
13. *Лапушкіна Н.* Проза Сави Божка в літературному процесі 20-30-х років ХХ століття: історична концепція, жанрові особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Наталія Лапушкіна. – Харків, 2008. – 19 с.
14. *Литвиненко Т.* Історіософічна концепція пенталогії Б. Лепкого «Мазепа» та її художня реалізація : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Тетяна Литвиненко. – Київ, 1999. – 73 с.
15. *Мотузка М.* Потойбічне : нотатки / М. Мотузка // Гарт. – 1929. – № 3. – С. 94-97.
16. *Пеленський С.* Богдан Лепкий. Творчий шлях / Свген Пеленський. – Краків – Львів : Укр. вид-во, 1943. – 56 с.
17. *Погребенник Ф.* Богдан Лепкий / Федір Погребенник. – Київ : Т-во «Знання» України, 1993. – 64 с.
18. *Усачова К.* Агіографічні та епічні інтертексти в прозі Наталени Королеви : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Катерина Усачова. – Київ, 2008. – 16 с.
19. *Франко І.* Передмова / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – Київ : Наук. думка, 1978. – Т. 16. – С. 7-8.
20. *Хорунжий Ю.* Людмила Старицька-Черняхівська / Юрій Хорунжий // Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори / Людмила Старицька-Черняхівська. – Київ : Наук. думка, 2000. – С. 5-34.
21. *Шаповал Ю.* Комуністична цензура в Україні: штрихи до портрета / Юрій Шаповал // Бахмутський шлях. – 2001. – № 1/2. – С. 84-110.

Надійшла 28.09.2015 р.

Т. С. Кара,

аспірантка кафедри української літератури
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французський бульвар 24/26, г. Одеса, 65058, Україна
e-mail: tatiana_kara@mail.ru

УКРАЇНСКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ПОВЕСТЬ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА: ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

В статье освещаются проблемы написания и распространения украинской исторической повести, которая создавалась в определенных исторических условиях и в специфике литературного процесса, который проходил под знаком то Расстрелянного Возрождения 20-х гг., то под знаком соцреалистических канонов, которые наложили свой отпечаток на подходы к исторической тематике этого времени; а также и в условиях дуального расчленения Украины на Восточную и Западную.

Ключевые слова: историческая повесть, запрет, рассеянность, новое прочтение.

T. S. Kara,

postgraduate of chair of the Ukrainian literature
Odesa I. I. Mechnikov National University
24/26, Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: tatiana_kara@mail.ru

UKRAINIAN HISTORICAL NARRATIVES OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY: RESEARCH PROBLEMS

Summary

Subject of article is consideration of the Ukrainian historical narratives of 1901-1950. Object of research – features of creation of the Ukrainian historical narratives of the first half of the 20th century in different socioeconomic structures. The main objective of article is research of features of creation of the historical narratives in the Ukrainian literature of the first half of the 20th century. In article problems of writing and distribution of the Ukrainian historical narratives which was created in certain historical circumstances and in specifics of literary process which took place under a sign that of the Shot Renaissance of the 20th, under the sign of socialist realism canons which left the mark on approaches to historical subject of this time are covered; as well in the conditions of dual a partition of Ukraine on East and Western. Works of a narrative genre which earlier, owing to different circumstances, were out of sight or on the periphery of attention of literary critics of continental Ukraine are involved to consideration, in particular – works of writers emigrants, the repressed Soviet writers and also forgotten or the suppressed West Ukrainian authors. Practical value of work consists that its basic provisions and conclusions can be used at further research of history of the latest Ukrainian literature, when developing school and high school special courses concerning development of historical prose.

Key words: historical narratives, prohibition, distraction, new perusal.

References

- [1] Andrusiv S. *Modus natsionalnoi identychnosti : Lvivskiy tekst 30-kh rr. 20 st.* [Mode of national identity: Lvov text of the 30th of the 20th century]. Ternopil ; Lviv, 2000, 340 p.
- [2] Burkalets N. *Poetyka maloi prozy Bohdana Lepkoho : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.06* [Poetics of flash fiction of Bogdan Lepky]. Kiev, 1999, 16 p.
- [3] Buslaieva K. *Transformatsiia antychnykh motyviv i obraziv u tvorchosti Nataleny Korolevy : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01* [Transformation of antique motives and images in Nataleni Korolevy's creativity]. Dnipropetrovsk, 2005, 20 p.
- [4] Holubovska I. *Tvorchist Nataleny Korolevy v konteksti rozvytku ukrainskoi literatury 20 st. : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01* [Natalena Korolevy's creativity in the context of development of the Ukrainian literature of the 20 century]. Kiev, 2003, 20 p.
- [5] Hrynevych Ia. *Katrya Hrynevychycheva. Biohrafichnyi narys* [Katrya Grinevicheva. Biographic sketch]. Toronto, 1968, 95 p.
- [6] Denysiuk B. *Istorychna proza I. Fylypchaka: problematyka i poetyka : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01* [Historical prose of I. Filipchak: perspective and poetics]. Kiev, 2006, 23 p.
- [7] Dziuroman S. *Poetyka istorychnoi prozy Yuliana Opilskoho : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01* [Poetics of historical prose of Yulian Opilsky]. Lviv, 2002, 20 p.
- [8] Ivaniuk S. *Kriz tuman mynuloho* [Through the fog of the past]. Babenko H. *Shliakhom burkhlyvym* [By the impetuous way]. Kiev, 1995, pp. 5-12.
- [9] Donchyk V. H., ed. *Istoriia ukrainskoi literatury 20 stolittia : u 2 kn.* [History of the Ukrainian literature of the 20th century]. Kiev, 1994, iss. 1, 784 p.
- [10] Donchyk V. H., ed. *Istoriia ukrainskoi literatury 20 stolittia : u 2 kn.* [History of the Ukrainian literature of the 20th century]. Kiev, 1994, iss. 2, pt. 2, 512 p.
- [11] Kachmar V. *Povisteva tvorchist Bohdana Lepkoho. Typy naratsii : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01* [Bohdan Lepky creativity. Narration types]. Kiev, 2006, 18 p.
- [12] Konotopets N. *Na dukhovnomu neboskhyli* [On the spiritual sky]. *Pochatkova shkola*, 1990, no. 4, pp. 68-73.
- [13] Lapushkina N. *Proza Savy Bozhka v literaturnomu protsesi 20-30-kh rokiv 20 stolittia: istorychna kontseptsiiia, zhanrovi osoblyvosti : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01* [Prose of Sava Bozhko in literary process of the 20-30th years of the 20th century: historical concept, genre features]. Kharkiv, 2008, 19 p.
- [14] Lytvynenko T. *Istoriiosofichna kontseptsiiia pentalohii B. Lepkoho «Mazepa» ta yii khudozhnia realizatsiia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01* [Concept of philosophy of history of a pentalogy of Lepky "Mazepa" and its art realization]. Kiev, 1999, 73 p.
- [15] Motuzka M. *Potoibichne : notatky* [Belonging to the other world: notes]. *Hart*, 1929, no. 3, pp. 94-97.
- [16] Pelenskyi Ie. *Bohdan Lepkyi. Tvorchyi shliakh* [Bogdan Lepky. Creative way]. Krakiv ; Lviv, 1943, 56 p.
- [17] Pohrebennyk F. *Bohdan Lepkyi* [Bogdan Lepky]. Kiev, 1993, 64 p.
- [18] Usachova K. *Ahiohrafichni ta epichni interteksty v prozi Nataleny Korolevy : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01* [Hagiographical and epic interteksts in Natalena Korolevy's prose]. Kiev, 2008, 16 p.
- [19] Franko I. *Peredmovna* [Preface]. Franko I. *Zibrannia tvoriv : u 50 t.* [Collected Works: in 50 volumes]. Kiev, 1978, vol. 16, pp. 7-8.
- [20] Khorunzhyi Iu. *Liudmyla Starytska-Cherniakhivska* [Ludmila Starytska-Cherniakhivska]. Starytska-Cherniakhivska L. *Iybrani tvory* [Selected works]. Kiev, 2000, pp. 5-34.
- [21] Shapoval Iu. *Komunistychna tsenzura v Ukraini: shtrykhy do portreta* [Communist censorship in Ukraine: strokes to a portrait]. *Bakhmutskiy shliakh*, 2001, no. 1/2, pp. 84-110.